

MIT KÖSZÖNHET A NEMZETKÖZI JOG OLASZORSZÁGNAK?

Amidőn tanulmányomban Olaszországról szólok, természetes, hogy első sorban a *fasiszta Olaszországról* beszélek, amely alig pár évvel a világháború befejezése után már uralomra jutott és amely nélkül az olasz nemzetállamot és az olasz karaktert ma már el sem tudjuk képzelni.

A fasizmus a nemzeti erőknak energikus összefogása. Az államnak új rendje és új belső felépítése. Ennek a rendnek a kiépítéséhez azonban a fasizmusnak nemcsak belső állami biztonságra, hanem államközi biztonságra is mulhatalanul szüksége volt. Ezért kellett a fasizmusnak, mint belső állami jogalakulatnak az államközi jogi gondolkodás kialakítására és kifejlesztésére is elhatározó befolyással lennie.

Kérdés azonban, hogy *időszerű-e* ma egyáltalán *nemzetközi jogról*, annak fejlődéséről elmélkedni?

Amint a fasizmus a belső állami jogrendnek, a nemzetközi jogrend is általában a jogrendnek magasabbrendű életformája.

Már pedig úgy a nemzeti, mint az államok közötti életben nincs út visszafelé. A természet, az ember, a nemzet és a világ csak fejlődhet, fejlődnie kell. És a békés államközi érintkezést és fejlődést biztosítani hivatott államközi jognak is a maihoz hasonló kataklizmák után fejlődnie kell és fejlődni is fog. Így volt ez a régi nagy háborús összeütközések után és így lesz ez most is.

Messze vezetne, ha kutatni akarnók ennek a várható fejlődésnek lehetőségeit. Ez jóslás volna, ami pedig a nemzetközi jogásznak nem

lehet a feladata. A fejlődés irányának nagy vonalai azonban megállapíthatók.

A világháború hatása alatt kísérlet történt az államok *jogközösségének szorosabb megszervezésére* (Nemzetek Szövetsége), az államközi *igazságszolgáltatás* kifejlesztésére és a mindinkább erősödő szociális gondolat hatása alatt a *nemzetközi munkajog* kialakítására.

A háborút követő időkben a legjelentősebb lépés volt a nemzetközi jog életében a háború kiküszöbölése a nemzetközi jog rendszeréből. Ne értsük a dolgot félre! A *Kellogg-Egyezmény* nem szüntette meg az erőszakot a nemzetközi életben. Mint a belső, úgy az államok közötti életben is mindig voltak, vannak és lesznek erőszakos akciók. Ezek azonban, úgy mint a belső állami életben, az államközi életben sem valók a jog rendszerébe. A Kellogg-egyezmény jelentősége éppen az, hogy igyekezett az államközi jogot is a belső jog magaslatára emelni és annak rendjéből az *önbíráskodás jogát kiküszöbölni*.

A világháborút követő időkben azonban hiányzott az államközi életben a Kellogg-egyezmény ily irányú érvényesítésének feltétele. Ahhoz ugyanis, hogy az államközi jogrendszerből ki tudjuk küszöbölni az önbíráskodás jogát, szükséges, hogy abból előbb kiküszöböljük az önbíráskodásnak a szükségét is. Ennek viszont alapfeltétele az, hogy ez az egész államközi jogrendszer ne az egyes hatalmak, vagy hatalmi csoportok egyoldalú érdekeinek tükörképe, hanem az *államközi igazság* kifejezője legyen.

A mai világháborút is a nemzetközi jognak ez a hiányossága okozta!

Ha tehát lesz, aminthogy kell, hogy legyen a nemzetközi jog terén fejlődés a mai háború után, úgy ennek iránya csak az *igazság* eszméjével telített, azon nyugvó nemzetközi jogrend felé mutathat.

A *fasizmus* jelentősége ezen a téren éppen az, hogy az államközi jogalkotásban az *igazság eszméjét kívánja uralomra juttatni* és így a maga törekvéseiben a nemzetközi jog jövő fejlődésének útjait egyengeti.

A fasizmusnak hatását az államközi jogra két főirányban lehet megfigyelés tárgyává tenni:

a) az általános, egyetemes nemzetközi jog alapelveire vonatkozással és

b) az államközi jogrend regionális részeinek kialakítása tekintetében.

Az első csoportban (általános államközi jog) a fasizmus hatása ismét két irányban figyelhető meg.

A világháború befejezése után az egész államközi jogrendszer a Nemzetek Szövetségének felállítását követően látszólag új alapot nyert. Fokozatosan azonban ennek az intézménynek a jelentősége ve-

szendőbe ment és új irányzat lépett fel, amelynek célja volt a Nemzetek Szövetségével párhuzamosan, vagy még inkább azon kívül, sőt azzal szemben az államközi jogviszonyokat átalakítani.

Ehhez képest a fasizmusnak az egyetemes államközi jogra való hatása is megfigyelés tárgyává tehető:

- a) a Nemzetek Szövetségének keretén belül és
- b) a Nemzetek Szövetségén kívül.

*

Közvetlenül a világháborút befejező fegyverszüneti szerződés megkötése után az akkori olasz kormány közzétett egy javaslatot a Nemzetek Szövetségének a megalakítására. Ez a javaslat a híres olasz nemzetközi jogásznak, Anzilottinak és Cavaglierinak elgondolása alapján készült. Ők az államok olyan társaságának megalapítására törekedtek, amely hivatva és képes is lenne az államok közötti béke biztosítására.

Felcsillámlik azonfelül már az akkori olasz hivatalos elgondolásban egy tökéletesebb, magasabb államközi életeszme is. Az olasz delegátus, Orlando, a békekonferencián hangsúlyozta, hogy a Nemzetek Szövetségének legjelentősebb feladata, hogy az államok szuverénitásának eddig egyeduralkodó elvét az államközi életben alárendelje egy magasabb államközi életelvnek: *a közösség érdekeit* szolgáló állami önkorlátozás elvének.

A fasizmus a Nemzetek Szövetsége felépítésének kérdésében két konstruktív gondolatot igyekezett uralomra juttatni. Ezek:

a) hogy a Nemzetek Szövetsége csak mint egyenlő ivású hatalmak kapcsolata lehet eredményes és

b) hogy a Nemzetek Szövetségének számolnia kell az államok tényleges hatalmi különbözőségével és a nagyhatalmak részére a jogi életben is biztosítania kell az őket eddig tényleg megillető túlsúlyt és irányító képességet.

a) Az első tekintetben a fasizmus az általános államközi jog elismert tételét vallja magáénak. Ez a tétel abban áll, hogy csak *egyenlő politikai kultúrszinten* álló államok között alakulhat ki és épülhet fel termékeny és állandó államközi kapcsolat.

Ezért foglalt el az olasz kormány elutasító álláspontot Szovjet-Oroszországnak a Nemzetek Szövetségébe való felvételének kérdésénél és ugyanez az álláspontja világlott ki a fasiszta Olaszországnak az abesszín kérdésben is.

Igaz, hogy 1923-ban Olaszország nem ellenezte Abessziniának a Nemzetek Szövetségébe való felvételét. Akkor azonban még megvolt a

remény és lehetőség arra, hogy Abesszinia is magáévá fogja tenni a Nemzetek Szövetségébe tömörült többi államok kulturális életszabályait. Minthogy azonban ez a remény nem valósult meg, 1935-ben, amikor az abesszin konfliktus a Nemzetek Szövetségének Tanácsa előtt tárgyalásra került, Olaszország a legerélyesebben foglalt állást az ellen, hogy őt ugyanazzal a mértékkel mérjék, mint azt az Abessziniát, amelyben még fennáll a rabszolgaság, amelynek nincs meg a benső egysége és konszolidációja és amely az államközi megállapodásokat nem tiszteli.

b) Az államok közötti egyenlő jogúság kérdésében a Nemzetek Szövetsége kezdettől fogva negatív álláspontot foglalt el. Ez a negatív álláspont megnyilatkozott a Nemzetek Szövetségének szervezetében, amely a nagyhatalmakat «főhatalmakká» (*puissances principales*) lépteti elő és a Nemzetek Szövetségének Tanácsában részükre különleges jogosultságot, állandó tanácstagságot biztosít. Megnyilatkozott ez a negatív álláspont a győző és legyőzött hatalmak jogai közötti különbség megállapításában, a két csoportba tartozó államok szövetségi tagságának különböző feltételeiben. És megnyilatkozott ez a negatív álláspont abban is, hogy a Nemzetek Szövetségének égisze alatt álló új államközi rendben jogilag kirívó különbség áll fenn azon államok, amelyek kisebbségeik jogállásának megállapítása tekintetében a Nemzetek Szövetségének államközi jogilag biztosított ellenőrzése alatt állanak, és azon államok között, melyek e tekintetben államközi ellenőrzés alatt nem állanak.

Ezekben a rendelkezésekben már felcsillámlott az államközi jog új fejlődési irányának alapgondolata, az a felfogás, amely a különböző hatalmi fokon álló államok teljes jogi egyenlősítését lehetetlenné és az államközi egyenlőjogúságot ennél fogva az ú. n. államközi alapjogok sorából kitörlendőnek látja.

A hiba azonban az, hogy a Nemzetek Szövetsége teremtette új rendben az egyenlőtlenségnek a jogi megalapozása nem a nemzetközi jognak kialakulóban lévő új alapelvén az államközi igazságon, hanem a régi államközi jog elavult életelvén, az egyes államok rideg önértékén épült fel. A fasiszmus ellenben az egyenlőtlenségnek ezt az előre törő gondolatát az államközi igazság érdekében kívánta megerősíteni és következetesen érvényre juttatni.

Az államközi igazságosság érdekében törekedett a fasiszta kormány a Nemzetek Szövetségének keretében, az egyhangúság régi államközi jogi követelményének elejtésével, a *nagyhatalmaknak túlsúlyát* még jobban kidomborítani és ezt a túlsúlyt nemcsak a Nemzetek Szövetségének szervezetében, hanem a döntőjelentőségű államközi elhatározások megteremtésénél is jogilag biztosítani. Erre vonatkozó szándékát a

fasiszta kormány legelőször 1933 július havában a *négyhatalmi egyezmény* megkötése alkalmával juttatta kifejezésre.

Az eredeti szöveg szerint a négy nagyhatalomnak, amelyek között most már Németország is helyet foglalt, európai directorium szerepe jutott volna. A végleges szöveg szerint azonban a hatalmak csupán arra kötelezik magukat, hogy az őket közvetlenül érdeklő kérdésekben egyértelműen járnak el. Hiba az is, hogy a négyhatalmi egyezmény konstrukciója az olasz kormány intenciójától eltérően csak lazán függ össze a Nemzetek Szövetségének alkotmányával és így azt a fasiszmus szándékának megfelelően átalakítani még nem volt képes.

Ezért készítette a fasiszta kormány 1933 novemberében egy reformjavaslatot a Nemzetek Szövetségének átalakítása érdekében. Ebben a reformjavaslatban az olasz kormány szervesen kívánta biztosítani a Nemzetek Szövetségébe tömörült nagyhatalmaknak irányító és elhatározó szerepét.

Legfőbb követelménye ennek a reformjavaslatnak a szövetségi Közgyűlés jelentőségének hátraszorítása. A nagyhatalmak döntő túlsúlyának biztosítása végett pedig a Tanácsnak két alakját kívánta megteremteni: egy Nagy-Tanácsot és egy Kis-Tanácsot. A Nagy-Tanács egyesítette volna magában a Tanácsban eddig is képviselt tagokat, még a Kis-Tanács csak a nagyhatalmakat foglalta volna magába.

Ismeretes, hogy más téren viszont a fasiszta állam az egyenjogúságra, elsősorban a fasiszta államnak a többi antant főhatalmakkal való egyenlőjogúságának elismerésére törekedett.

Kérdés tehát az, hogy a fasiszta kormánynak előbb említett törekvése a nagyhatalmak jogi elsőbbségének elismerésére összefér-e az olasz állam más téren megnyilatkozott igyekezetével a maga egyenjogúságának elismertetésére, és összeegyeztethető-e az olasz állam törekvése a nagyhatalmak különállásának jogi biztosítására az államközi jog eddig elismert egyik alaptételével, az államok egyenlőjogúságának az elvével?

A maga egyenjogúságának elismertetésére való törekvés kétségtelenül nem áll ellentétben az olasz kormány igyekezetével a nagyhatalmak különállásának és jogi túlsúlyának biztosítására. Hiszen az olasz kormány mindössze csak azt kívánta Angliával és Franciaországgal szemben, hogy őt, mint nagyhatalmat is ugyanazok a jogok illessék meg, amelyeket az előbb említett két szövetséges hatalom magának biztosítani képes volt.

A régi klasszikus nemzetközi jog egyenjogúsági tételével az olasz fasiszmus felfogása kétségen kívül nehezen egyeztethető össze. Ha azonban az olasz kormány említett törekvéseit figyelmesebben igyekszünk

megvizsgálni, úgy nyilvánvalóvá kell, hogy váljék, hogy az olasz törekvés a nagyhatalmak jogi túlsúlyának biztosítására korántsem áll oly merev ellentétben a klasszikus nemzetközi jog egyenjogúsági tételével, mint ahogy azt első pillanatra gondolni lehetne. Itt mindössze csak *az eddigi egyenlőségi elvnek új és a mai korszellemnek megfelelő felfogásáról* van szó.

Ez az új tisztult felfogás lehetetlennek látja, hogy az államközi koncertben egy angol, olasz vagy német birodalom ugyanolyan jogokkal felruházottnak tekintessék, mint egy csupán történelmi különállásának hagyományaiból élő európai törpeállam: Monaco vagy Andorra. Ez az új felfogás arra törekszik, hogy az egyenlőjogúság ne jelentse az egyenlőtlenek egyenlő érvényesülését, hanem, hogy *az egyenlőjogúság* reálpolitikai értelemben az *egyenlően alakult és egyenlő súlyú államoknak egyenlőjogúságát* fejezze ki. Ennek az egyenlőjogúságnak elve tehát: *az egyenlőket egyenlő, a nem egyenlőket pedig nem egyenlő elbánásban kell részesíteni.*

Az egyenlők egyenjogúsítása értelmében különben a fasiszta kormányzat a Nemzetek Szövetségének keretén kívül is küzdött. Különösen igyekezett ezt az egyenlőjogúsítást keresztülvinni a háborús *jóvátetelek, a gyarmatelosztás és a leszerelés* kérdésében.

Az Egyességek kormány rendelkezései szerint a Nemzetek Szövetségének legfőbb célja lett volna a világbéke biztosítása. Ennek azonban hiányzott a tárgyi alapfeltétele, az államközi jogrendben az igazság érvényesülésének lehetősége. Ezért kellett a Nemzetek Szövetségének keretében a béke biztosításának a békediktátumok teremtette állapotok megkövetésére való törekvéssel egyenlővé válnia.

Ennek a törekvésnek azonban az elnyomott nemzeti energiák előretörése következtében előbb-utóbb szükségképpen meg kellett hiúsulnia. A fejlődést visszaszorítani, az életet merev szerződési formákkal megölni nem lehet, hanem ez az élet és ez a fejlődés szükségszerűen előbb-utóbb széttöri az őt korlátozó mesterséges kereteket.

Jóhiszemű gondolkodók előbb úgy látták, hogy a Nemzetek Szövetségének alkotmánya maga is gondoskodott, habár elég szűkmarkúan a netán feltörekvő elnyomott életenergiák érvényesülésének lehetőségeiről. Ezek a jóhiszemű gondolkodók az *Egyességek kormány 19. cikkét* látták annak a kicsi biztosító szelepnek, melynek rendeltetése lett volna a nemzetek felgyülemelő életenergiáinak utat és tért engedni.

Jól emlékszem arra, hogy a mi nagy Apponyi Albertünk 1926-ban, amikor a Magyar Külügyi Társaságban a locarnói szerződésekről tartottam előadást, az ezt követő vita során hangoztatta, hogy Magyarország nem írhatta volna alá a trianoni békediktátumot, ha a Nemzetek

Szövetségének Egyességokmányából hiányzott volna a revízió lehetőségét biztosító 19. cikk!

A győztes nagyhatalmak között a fasiszta kormány volt az első, amely ugyanilyen határozottsággal hangsúlyozta a *revízió* lehetőségének szükségességét a Nemzetek Szövetsége gondolatának diadalra juttatása érdekében. És a győztes nagyhatalmak vezető államférfiai közül Mussolini volt az, aki kimondotta, hogy ha a Nemzetek Szövetségének egy bizonyos időn belül nem lesz meg a bátorsága a revízió problémáját azzal az elővigyázatossággal, amelyet a kérdés nehézsége megkíván, tárgyalás alá venni, úgy sorsa meg van pecsételve, még akkor is, ha közben az a hatalmas palota, amelyet a genfi tó partján állítanak fel, az utolsó köig elkészül. (Mussolini cikkéből a Pester Lloyd 1933 április 11-én megjelent reggeli számában). Amit Mussolini megjósolt, az szóról-szóra bekövetkezett.

A faszizmus különben már uralomrajutása előtt 1919-től, azaz megmozdulásának első pillanatától kezdve küzdött a revízióért. A «Fasci di Combattimento», a harcos fasciók működésük megindulásától kezdve a fasiszta külpolitika alapkövetelményévé tették a legyőzött nemzetekhez való közeledést és a békeszerződések revízióját. És 1921-ben a Duce már rámutatott arra a dilemmára, amellyel Európának szükségképpen szembe kellett néznie: «vagy a szerződések felülvizsgálása, vagy újabb háború». 1928-ban pedig Mussolini már az olasz szenátusban fejtette ki álláspontját a békeszerződésekkel és azok revíziójával szemben: «Már előzetes alkalmakkor is megmondtam — úgymond — hogy a békeszerződések nem lehetnek örökéletűek. Legelőször megmondtam ezt, mint képviselő a Kamarában és megismételtem, mint kormányfő beszédeimben és az interjúk alkalmával... Nem doktrínákról van itt szó, hanem egyszerű történeti ténynek a felismeréséről». És tovább: «Mint-hogy a világ forog, egy szerződés sem volt soha örökéletű, ahogy nemzetek is keletkeznek, fejlődnek, elbuknak és gyakran elpusztulnak. Ha egy szerződésnek örökéletűnek kellene lennie, akkor ez azt jelentené, hogy egy bizonyos időpontban az emberiség, mintegy természetfölötti csoda következtében megkövesedett, illetve más szavakkal elpusztult». Amikor a fasiszta Nagytanács 1932 április 8-án először igyekezett megállapítani külpolitikájának irányát, legott szintén állást foglalt a békeszerződések revíziója mellett a Nemzetek Szövetségének a keretében. Hangsúlyozta, hogy ezek a békeszerződések nyugtalanságra adnak okot és ennek következtében új háborúnak csiráit rejtik magukban.

A négyhatalmi szerződést is azért igyekezett Mussolini megkötni (1933 március 18), hogy annak révén első sorban a Páris-környéki szerződések felülvizsgálásának lehetőségét biztosítsa.

A fasizmus műve volt 1938-ban a müncheni megegyezés. «Amikor az egész emberiség szinte egyik percről a másikra már várta az első ágyúlövés eldördülését, a Ducénak sikerült Európát megállítani a háborús szakadék szélén». (Ciano római beszéde 1939 december 16). És a fasizmusnak az államközi igazság érdekében folytatott energikus revíziós politikája teremtette meg a két belvederi ítéletet is.

Mussolini, illetve a fasizmus azonban nemcsak a területi kérdésben, hanem a jóvátételek, a gyarmatok eloszlása és a leszerelés kérdésében is az államközi igazság gondolatának érvényrejuttatása és ezért a revízió mellett foglalt állást.

A *jóvátételek* tartották fenn a háború utáni államközi jogban legtovább és legnagyobb mértékben a győző és a legyőzött államok között az egyenlőtlenséget és akadályozták a legyőzött államok szabad mozgását és gazdasági fellendülését. «Tíz évi gyűlölködéstől és rombolástól lehetett volna megkímélni Európát — úgymond Ciano olasz külügyminiszter a Fasciók és Testületek Házában 1939 december 16-án tartott beszédében — ha idejében alkalmazták a totális megoldást: egy spongyavonással eltörölni a jóvátételeket».

A fasiszta Nagytanács már 1932 április 8-án hozott határozatában külpolitikájának egyik alappillérvé nyilvánította a jóvátételek és szövetségközi hadiadósságok problémájának megoldását. És a fasiszta kormányzat ezután is minden alkalommal kifejezésre juttatta ezt az álláspontját, amikor arról volt szó, mikép kellene a háború után létrejött egyéb gazdasági korlátozásokat is megszüntetni és a háború következtében kedvezőtlen körülmények közé jutott államokat a gazdasági gyógyuláshoz segíteni.

A *gyarmatok* elosztása kérdésében is a fasiszta kormány az egyenlő hatalmak egyenlő elbírálására törekedett és a gyarmatoknak az egyenlő hatalmak közötti egyenlő elosztását követelte.

A világháború utáni gyarmatelosztás idején a győztes nagyhatalmak Olaszországot az osztozkodásnál kisémmizték. Ezért mondta annakidején Mussolini (Pester Lloyd, 1934 júl. 29), hogy a világháborút befejező békeszerződések következtében Európa hatalmai három csoportra oszthatók: az egyik azok csoportja, akik a békéből hasznot húztak, a másik a legyőzötteké, a harmadik csoportba pedig azok a hatalmak tartoznak, amelyek, miként Olaszország is, a győzők közé tartoznak ugyan, de mégis revizionisták.

A legyőzött központi hatalmaknak gyarmatait és Törökország egyes területeit az antant-hatalmak «gyarmati mandátumok» formájában a győztes hatalmak «igazgatására» bízták. Ebből az «igazgatásból» Olasz-

ország szinte teljesen kimaradt, holott régebbi szerződések egyes területeket Olaszország érdekkörébe tartozóknak ismertek el. Elsősorban Olaszországnak ebben a kismiszésében leli magyarázatát az abesszín háború és ez kényszerítette Olaszországot arra is, hogy belépjen a mai háborúba.

A leszerelés kérdésében a fasiszta Olaszország álláspontja legelőször és a legjellemzőbben 1932 december havában az öthatalmi tanácskozások alkalmával jutott kifejezésre. Ezen tanácskozások alkalmával Olaszország odatörekedett, hogy Nagybritannia, Franciaország és Olaszország a Német Birodalomnak és a többi szerződésileg már lefegyverzett államoknak egyenjogúságát a leszerelés, illetve a fegyverkezés kérdésében minden fenntartás nélkül elismerje.

1933-ban, a négyhatalmi egyezmény kezdeményezésével egyidejűleg, pedig a Duce leszerelési tervet is terjesztett elő. Ez a tervet a lefegyverzett nemzetek fegyverkezési «status quo»-jának fenntartását és a lefegyverzett nemzetek újrafegyverkezését a Németország által minimálisoknak megjelölt keretek között kívánta biztosítani.

Ezt követően 1934 január 31-én a fasiszta kormány a leszerelés kérdésében a Stefani-ügynökség útján egy kommunikét tett közzé. Ez a kommuniké az európai feszültség megszüntetésének elengedhetetlen feltételeként tekinti a fegyverkezési egyenjogúság problémájának megoldását, és egy józan és kielégítő leszerelési egyezmény megkötésének lehetőségét is ennek az egyenjogúságnak a biztosításában látja. A kommuniké egyben rámutatott arra a veszélyre is, amely az egész államközi jogrendszert abban az esetben fenyegeti, ha az egyenjogúság elvén felépülő ilyen leszerelési egyezménynek a létrejötte meghiúsulna. Rámutat a kommuniké arra, hogy amennyiben ezen az alapon megegyezés nem jöhetne létre, az a veszély fenyeget, hogy a fegyverkezési egyenjogúság egyezményen kívül fog tényleg megvalósulni. Végül pedig a kommuniké nyíltan beismeri, hogy a közvélemény szerint a legfontosabb és leggyakorlatibb kérdés már nem az, hogy Németország újra lefegyverkezését megakadályozzák, hanem hogy megakadályozzák azt, hogy ez az újra lefegyverkezés minden ellenőrzés és szabályozás nélkül következzen be.

A leszerelés kérdésében elfoglalt álláspontjával teljesen egyenlő volt Olaszország felfogása a flotta-kérdésben, amelyben a Duce kormánya ismételtén kifejezésre juttatta, hogy Olaszország a Földközi-tengeren Franciaországgal szemben teljes flotta-paritást igényel.

Amit Olaszország a Nemzetek Szövetségétől várni szeretett volna, elmaradt. A tegnapi rendszereinek a zsákmányhoz ragaszkodása erősebbnek bizonyult. Bekövetkezett megint az, ami annyiszor már megismétlődött a történelemben : a múlt rendszere megmerevedik, görcsösen ragasz-

kodik a kezéből kicsúszni készülő hatalomhoz és megvárja, amíg a történelem elhalad felette.

A Nemzetek Szövetsége is megmerevedett. Az átalakulás egyetlen kis szelepe végkép eldugult, és így csak természetes, hogy Olaszország az abesszín háborúban vele szemben alkalmazott, de hatálytalanoknak bizonyult szankciók hatása alatt rövid pár héttel a hármaskör antikomintern-szerződés aláírása után (1937 szept.) ünnepélyesen bejelentette, hogy kilép a Nemzetek Szövetségből és megszakít Genffel minden kapcsolatot.

*

A *Nemzetek Szövetségének keretén kívül* az általános államközi jogra vonatkozóan érdeklődésre tarthat számot

a) a fasizmus felfogása a szövetségi politika és szövetségi jog tekintetében és

b) állásfoglalása a háborúval szemben.

a) A fasizmus kezdettől fogva felismerte a Nemzetek Szövetsége és a *külön szövetségi (entente) rendszerek* közötti kiegyenlíthetetlen ellentétet. Ez az ellentét csakugyan elkerülhetetlenül mindenkinek szemébe ötlük, aki csak némileg is belemerül egy általános államközi szövetség természetének tanulmányozásába.

Vagy életképes az ilyen általános szervezet és akkor az összes tagok problémáit meg kell tudnia oldani, — a részszövetségek, «klikk»-vállalkozások ez esetben keretén belül nem tűrhetők, — vagy pedig céltalan az egész általános összefogás és akkor vissza kell térnie az államközi politikának újból a szembenálló szövetségi rendszerekre és a westfáliai béke egyensúly-politikájára.

Épp azért Olaszország, amíg a Nemzetek Szövetségének tevékeny tagja volt, a szembenálló szövetségek politikája ellen foglalt állást és a maga külön törekvéseinek szolgálatában is kerülni igyekezett a szövetségek (alliance) kényszerformáit.

Ezeneknek a külön céloknak elérésére a Duna-medence keretén belül Olaszország a *dunai államok együttműködésének* lehetőségét kényszerkötelekek nélkül kívánta megteremteni, még pedig kétoldalú konzultatív jegyzőkönyvek formájában. Ezeket az elveket kívánta megvalósítani Olaszország a közte, valamint Ausztria és Magyarország között 1934-ben létrejött *római egyezményben*.

A római egyezmény nem teremtett lényeges jogi kényszerformákat. Nem volt benne szó kötelezettségek átvételéről. A külső forma *konzultatív jegyzőkönyv*, amely a részes három kormányt csak arra kötelezte, hogy minden olyan fontos kérdésben, amely államaikat közösen érdekli, egy-

mással érintkezésbe lépjenek. A konzultatív jegyzőkönyv mintegy egybefoglalta a Rómában tárgyaló két-két állam, Magyarország és Olaszország, Magyarország és Ausztria és Olaszország és Ausztria között előbb létrejött egyezményeket. A konzultatív jegyzőkönyv eszköz kívánt lenni a három állam politikájának összhangba hozására, minden egyes résztvevő függetlenségének teljes elismerése mellett és ennek a függetlenségnek az alapján.

Amellett az 1934. évi római egyezménybe foglalt ez a konzultatív jegyzőkönyv nem létesített zárt együttműködést a szerződő hatalmak között.

Az angol kormány hivatalos szócsöve a római egyezményt clubnak nevezte, melynek tagjai fenntartották maguknak a jogot, hogy újabb clubtagoknak felvételét megakadályozzák. Ezzel szemben azonban megállapítható, hogy ennek a jegyzőkönyvnek *nem volt kizárólagos jellege*. A politikai jegyzőkönyv ugyanis többek között így szólt: «... minden egyes állam önállóságának és jogainak tiszteletbentartása mellett, attól a törekvéstől vezetettve, hogy a békét megóvják és Európa igazi újjáépítéséhez hozzájáruljanak, továbbá abban a meggyőződésben, hogy a három kormánynak kérdéses együttműködése *más államokkal való szélesebbkörű együttműködésnek tárgyi alapfeltételeit is megteremtheti*, kötelezik magukat...»

Ebből kitűnik, hogy a római egyezmény korántsem létesített zárt együttműködést, hanem annak ajtaját nyitva hagyták.

A római egyezmény karaktere tehát kettős:

- 1.) az együttthaladás lehetővé tétele szövetségi kényszerforma nélkül és
- 2.) nem zárt, hanem nyílt csoportosulás.

Ugyanezen elgondolás alapján állott azon konzultatív egyezmény terve, amelyet 1935. januárjában Olaszország és Franciaország propagált. Ennek résztvevői lettek volna a kezdeményezőkön kívül Németország, Magyarország, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Lengyelország és Románia. És ugyancsak konzultatív egyezmény megkötésére törekedett az 1935 július havában Olaszország kezdeményezésére megszületett új Duna-egyezmény terve is.

Erről az útról Olaszország csak akkor tért le, amikor kénytelen volt a Nemzetek Szövetségének rendszerével végképpen szakítani. Csak ezután jött létre 1939. május 22-én Olaszország és Németország azonos akaratának kikristályosítására és a két állam bekerítése ellen egységes kiállásként a *német-olasz szövetségi szerződés*. Ez a szerződés is azonban a segítségnyújtás mellett éppúgy *tanácskozási és megegyezési kötelezettséget* ír elő, mint az 1934. évi római jegyzőkönyv.

De hasonlít erre a jegyzőkönyvre az 1940 szeptember 24-én Berlinben aláírt *német-olasz-japán háromhatalmi egyezmény* is. Ebben a háromhatalmi egyezményben a szerződő felek elhatározták, hogy Nagy-Kelet-Ázsia területére és az európai vidékekre vonatkozólag törekvéseikben egymás mellé állnak és együtt működnek. Amellett a három kormány kifejezte azt a kívánságát, hogy *az együttműködést kiterjessze a világ más részein is* olyan népekre, amelyek hajlandók törekvéseiknek hozzájuk hasonló irányt szabni, «hogy ezáltal megvalósulhassanak a világbékére mint végcélra irányuló fáradozásaik».

Ez az «alliance» tehát szintén *nyílt* csoportosulás és így mintegy utat mutat egy újabb és a nemzetközi igazság elvi alapján álló *általános szövetség felé*.

b) Olaszország 1928-ban résztvett ugyan a *Kellogg-Egyezmény* aláírásában, kezdettől fogva tisztában volt azonban azzal, hogy a Kellogg-Egyezmény-szándékolta béke csak a háború utáni európai politika és a Nemzetek Szövetsége rendszerének gyökeres megváltozása esetén volna lehetséges. Ezért jelentette ki Mussolini már 1934 augusztus 24-én a következőket: «Európában senkisé is kívánja a háborút. De a háború gondolata a levegőben van és minden pillanatban valósággá válhat. Ez azt jelenti, hogy Olaszországnak a háborúra fel kell készülnie, és katonai, sőt militarisztikus nemzetté kell válnia. Nemzetpolitikai, gazdasági és szellemi életének katonai szükségszerűségeken kell nyugodnia, mert a háború a legfőbb népbíróság és a konferenciák és jegyzőkönyvek minden jóakarata mellett is a népek sorsától elválaszthatatlan». Ugyanekkor írta a *Gazzetta del Popolo*: «Olaszország békeszerető, de nem pacifista állam!»

Ennek a felfogásának konzekvenciáit Olaszország magára nézve levonta az abesszín háborúban, ezt követően pedig jogi szempontból rendkívül fontos lépésre szánta el magát.

1938 július 8-án a fasiszta Olaszország közzétette *a háborúra és a semlegességre vonatkozó törvényeit*.

Ezek a törvények nem egyszerű recepciói a hágai hadijognak, hanem a modern kor igényeinek és technikai felkészültségének megfelelő reformált formában kodifikálják a hadijognak azokat a kialakult elveit, amelyeket Olaszország magára nézve kötelezőknek ismer. Ezekben tehát mintegy összefoglalva láthatjuk a nemzetközi hadijog írott és szokásjogi alapon érvényben lévő szabályait.

Külön jelentősége ennek az olasz hadiszabályzatnak az, hogy külön fejezetben kollektíven foglalkozik a légiháború szabályaival, amelyek eddig államközileg még sehol sem lettek kodifikálva.

Ezzel tehát az olasz törvényhozás mintegy kijelölte az útját a *légi hadijog* államközi szabályozásának.

A légi hadijog szabályainak különálló összefoglalása rendszertanilag is nagyjelentőségű. Az eddigi államközi hadijog csak szárazföldi és tengeri háborút ismert. A légi háborút a háború két nemének függvényéül fogta fel és a szerint szabályozta, amint a légi hadicselekmények a szárazföld vagy a nyílt tenger fölött folytak le. Az olasz szabályozás most kijelöli a légi hadicselekmények helyét az államközi hadijogban és elvi jelentőséggel leköti magát azon kialakult tudományos felfogás mellett, mely a légi hadicselekményeknek egészen különvált szabályozását kívánja.

A hadijognak olasz szabályozása azonban más szempontból is elvi jelentőségű: rámutat a Kellogg-Egyezmény hatályosságának a jelen politikai állapotok melletti kilátástalanságára és ennek következtében az államközi hadijog modernizálásának szükségességére. Az államközi hadijognak utolsó kodifikálása 1907-ben kelt a második hágai békekonferencián. Több, mint 30 év után az olasz törvény az első komoly kísérlet egy új életképes államközi hadijog kialakítására.

*

Regionális szempontból legjelentősebb tette a fasiszta olasz államnak a 60 éves *római kérdés* végleges, kielégítő és megint az igazság elvi alapjait visszatükröző rendezése.

A római pápa helyzetének az 1871. évi garancia-törvénnyel bekövetkezett rendezését a katolikus világ és annak feje sohasem fogadták el. A katolikus Olaszország ezért kénytelen volt ennek a nehéz problémának a megoldásával előbb-utóbb szembenézni.

A Vatikán és Olaszország között a kiengesztelődés szelleme azonban csak akkor erősödhetett meg, amikor 1922 októberében a fasiszta állam-szervezet jutott uralomra. A fasiszta kormány legott uralomra jutása után jóakarató egyházi politikát tanúsított. Erre mutatott az iskolákban és törvényszéki tárgyalótermekben a feszületek visszaállítása, a papok javadalmazásának emelése, a papnöveldei növendékeknek a katonai szolgálat alól való mentesítése és a hadseregben a lelkeszi tevékenység bevezetése.

Ez a politika tette lehetővé, hogy 1929-ben az 1871. évi hódítás félretételével létrejöhessen a lateráni egyezmény, amelynek államközi jogi jelentősége nemcsak abban van, hogy egy új európai «enkláv»-államot létesített, de abban is, hogy a béke művét az *állandó semlegesség* egy új típusának megteremtésével is megerősítette.

A *lateráni szerződés* szerint a Szentszék kötelezettséget vállalt arra, hogy az államok közötti viszályoktól távol fogja magát tartani. Ebből a kötelezettségből a szerződés 24. cikkének 2. bekezdése a Vatikán állam semlegességének és sérthetlenségének következményét vonja le: «Ennek következtében a Vatikán állam mindenkor és minden esetben semleges és sérthetetlen területnek fog tekintetni».

Ellentétben Svájc semlegességével, a Vatikán állam semlegességét idegen hatalmak nem garantálták. A Szentszék csupán Olaszországgal szemben kötelezte magát semlegességi politika folytatására, Olaszország viszont elismerte a Vatikán állam semlegességét és kijelentette, hogy ezt a semlegességet tiszteletben fogja tartani.

A lateráni szerződésben tehát a fasiszta állam megint olyan államközi nyugalmi állapotnak megteremtésére törekedett, amely számol az érdekelt felek jogi aspirációival, anélkül, hogy azokat államközi cselekvéseikben döntően befolyásolni törekednék. Az újonnan elismert Vatikán államot ebben a szerződésben egyoldalú semlegességre kötelezik, anélkül azonban, hogy ezt a semlegességet több oldalulag garantálnák és ezen új kis enkláv államnak az eddig feltétlenül szükségesnek tartott államközi jogi biztosítékot megadták volna.

Határozott állásfoglalást jelent ez a szerződési mód a Kellogg-Egyezményvel inaugurált *«gentleman»-szerződések* mellett.

*

A fasiszta Olaszország az igazság eszméjéért vívott küzdelemben tehát kezdettől fogva az államközi rend és béke biztosítására hivatott államközi jognak megerősítésére és kifejlesztésére törekedett. Törekvéseit a jog és igazság eszméjébe vetett bizalom jellemezte.

És ma, amikor a békés küzdelem teréről a fegyveres mérkőzés terére volt kénytelen lépni, gigászi erőfeszítéseit ugyanezek az emelkedett szent emberi célok fűtik.

Sokan talán aggódva figyelik az olasz nemzet heroikus küzdelmét. Ne feledjük azonban, hogy a kereszténységtől kezdve minden nagy szellemi rendszernek át kellett és át kell az ilyen tűz- és vérpróbán esnie.

Az emberiség fejlődésében nincs lehetőség a visszafelé süllyedésre. Az emberiség fejlődésének útja egyenes és felfelé mutat. A fasizmus pedig a multtal szemben az állami és társadalmi fejlődés új irányát képviseli és mutatja. Ezért legbelsőbb meggyőződésem, hogy az emberiség felemelkedését kereső és lehetővé tevő ez a nagyszerű irányzat győzni fog, mert győznie kell.

FALUHELYI FERENC